

ИЗЛОЖБА ТРПЕЗНОГ ПОСУЂА

ИЗ ЗБИРКИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА УЖИЦЕ
И ДОМОВА УЖИЧАНА

МАЈ - ЈУН 2021.

Представа херувима на бокалу од италијанске мајолике, XVII век, НМУ.

ИЗВОЛ'ТЕ, АЛИ ОТМЕНО

ИЗЛОЖБА ТРПЕЗНОГ ПОСУЂА ИЗ ЗБИРКИ НАРОДНОГ МУЗЕЈА УЖИЦЕ И ДОМОВА УЖИЧАНА

Катарина Доганџић-Мићуновић

Трпеза (грч. τράπεζα) је сто за којим се обедује; та реч означава и јела и пића која се нуде за столом, а још од антике је обедовање у свечаним приликама, у друштву гостију, било прилика да домаћин представи себе и своју породицу. Тема ове изложбе је посуђе које се износило на трпезу, уз причу о друштвеним околностима у којима су настали одређени начини обедовања; наиме, облик и стилске одлике посуде одувек су зависиле од тога шта се из ње једе, као и од манира за трпезом. Изузимајући најимућније слојеве друштва, од почетака историје до данас, за свакодневне оброке на трпезу се износило једноставније, јефтиније посуђе, док се оно луксузне израде чувало за празнике и посебне прилике.

Посуђе је одражавало друштвену припадност и лични укус појединца. Кроз форме и декорацију посуђа рефлектовали су се доминантни уметнички правци и стилови занатске израде или индустријски дизајнерски концепти.

У српској средини је за највредније посуђе које једно домаћинство поседује сачуван израз „славски судови“, и поред тога што се традиција празновања неминовно и непрекидно мења. Већи део предмета представљених на овој изложби могао би се назвати управо „славским судовима“.

Тло Србије је данашњицу дочекало са релативно скромним бројем атрефаката везаних за претходна историјска раздобља, што се посебно односи на предмете свакодневне употребе. Стога је и сама представа о историјату трпезног посуђа коришћеног у Ужицу непотпуна, те на овој изложби недостају примерци који би репрезентовали поједине историјске епохе. Посуђе је ношено у сеобама, не само као неопходни део покућства, већ и као значајан чинилац породичног идентитета. У кризним временима посуђе од племенитих метала могло је бити вредније од новца, те је помогло многим породицама да опстану.

Изложени предмети коришћени су у ужичком крају, а за један број експоната не постоје поуздани трагови порекла до тренутка када су их последњи власници предали на старање кустосима Народног музеја Ужице, чије збирке чине окосницу ове изложбе. За потребе изложбе позјамљено је и посуђе из ужичких домова, претежно оно из друге половине претходног века.

Праисторијско посуђе из археолошке збирке НМУ није представљено, јер у том добу посуђе искључиво трпезне намене није ни постојало, док је античких трпезних судова у збирци релативно мало. Тек је у назнакама напоменуто традиционално сеоско посуђе, чија се производња током векова није много мењала.

М ПОСУЂЕ У СРЕДЊЕМ ВЕКУ

Средњи век, по свему судећи, уопште није био тако „мрачан“, колико су данашње представе о њему замагљене. Напротив, то је било био доба у којем је живот био испуњен бројним свечаностима, а важност славља исказивана је и употребом и приказивањем одређене врсте посуђа.

Српске земље, припадајући византијском културном кругу, истовремено су биле отворене утицајима са Запада, што се првенствено односило на дворове и урбане средине. Српски градови доживели су успон крајем XIV и у првим деценијама XV века¹, али су наша данашња сазнања о изгледу и опреми градских кућа и палата скромна.

Први поуздан помен Ужица датира у 1329. годину, а какво је било тадашње насеље, никло подно утврђења,

готово да је непознато. Но, знамо да су крај Ужица пролазили трговачки путеви који су повезивали обалу Јадрана са унутрашњошћу Балкана, којима су трговци из Дубровника и из других крајева преносили луксузне производе – скупоцене тканине и одећу, стакло, зачине, предмете покућства, међу њима и посуђе.

У средњовековној Србији оброци су се веома разликовали код припадника различитих сталежа, али једна ствар их је обједињавала – домаћин, или посебан, угледни гост, седео је у врху трпезе, од сеоске куће до двора.

У сеоским кућама огњиште су окруживали земљани судови, а у ужичком крају је свакако знатно коришћено и дрвено посуђе, због доступности материјала. У просечним урбаним домаћинствима, где се јело за

*Два тањира од глеђосане керамике,
Ризница манастира Милешева, Музеј у
Пријепољу, инв. бр. 395, инв. бр. 415.*

*Први тањир датован је најкасније до
времена пада Деспотовине (1459), и носи
префињеност византијског стила,
док је други тањир, рустичније обраде,
настао након поменутог датума.*

¹ Тај успон био је, пре свега, заснован на богатству које се у Србију сливало од извоза сребра.

столовима, коришћено је земљано и бакарно посуђе; оно од бакра било је углавном калајисано, како би се храна заштитила од токсина које тај метал ослобађа. Манастирско трпезно посуђе је често и једино сачувано средњовековно посуђе у појединим областима, те као такво драгоцено за истраживаче, јер употпуњава слику културе обедовања у другим друштвеним групама.

Грнчарски занат је у средњовековној Србији напредовао под византијским утицајем. Квалитетније керамичко посуђе коришћено је и на дворовима и у кућама имућних грађана, но остале одлике луксузних трпеза знатно су се разликовале од оних у домовима „обичног света“. Трпеза српске елите временом се приближила западним обрасцима, након што је постепено већ била усвојила префињене византијске манире. Код господе се обедовало за столом застртим белим столњаком, а

посуђе за господске трпезе се и даље углавном набављало од византијских или приморских мајстора, или се увозило из Италије и Средње Европе. У изради металних здела и чаша временом су се извештили и домаћи мајстори, углавном по узору на италијанизиране импорте из Котора или Дубровника, код којих је дошло до преплитања готичких и оријенталних орнамената, пристиглих посредством Византије.²

Једна од ознака господства било је испијање вина из луксузних стаклених, сребрних, златних или позлаћених чаша и пехара. У Ликовној збирци НМУ чувају се три сребрне чаше, облика плитке зделице – две датоване у XVI, а једна у XVIII век.

На трбуху позлаћене сребрне чаше (XVI век, ливење, искуцавање, могуће рад домаће радионице, НМУ) су медаљони са стилизованим представама животиња; простор између њих испуњен је вегетабилним орнаментом, а дно и руб чаше прекривени су геометријским шарама. Порекло декорације можемо тражити у византијској уметности, у коју је доспела из оријенталне орнаментике.

Сребрна чаша пронађена у Зарожју код Бајине Баште (ливење, искуцавање, вероватно XVI век, НМУ) је украшена стилизованим вегетабилним орнаментом. Подела зида чаше на сегменте подсећа на старије типове чаша насталих под утицајем Запада, док су декоративни елементи пореклом из исламске уметности.

² О средњовековном посуђу види у: Весна Бикић, *Посуђе у свакодневном животу, Приватни живот у српским земљама средњег века*, СЛЮ, Београд, 2004.

ТУРСКО ДОБА

Средином XV века српске земље губе самосталност и настављају живот у оквирима Османске царевине. Ужице је потпало под власт Османлија 1493. године, након чега је привремено запустело, да би током XVI века израсло у напредну и богату турску варош, коју је путописац Евлија Челебија у XVII веку назвао шехером, у којем су били развијени занатство и трговина. Простор данашњег Трга партизана делио је варош на турски део – према утврђењу, и српски – према Слануши и Царини. Посуђе из тог доба сачувано у збиркама Народног музеја Ужице претежно је коришћено у турским кућама, мада се за поједине предмете може претпоставити да су били у употреби и у неком од хришћанских домова.

У устројству Османског царства, заснованом на исламским законима, зимије (монотеисти других вера) су биле у подређеном положају, а свако истицање – у погледу начина становања, одевања, светковина, могло је бити тумачено као увреда ислама и кажњавано.³ Такве рестриктивне одредбе нису доследно поштоване, а у градским вишеконфесионалним срединама имућне зимије временом усвајају турске навике и обичаје. Као и други припадници хришћанске елите на Балкану, српски варошки трговци се, како је забележио Вук Караџић, „турски носе и по турском обичају живе.“ Градска хришћанска кућа постепено поприма угодност исламске стамбене архитектуре, са пространим докситима, често и са диванханом.⁴ Цариградским друмом у Србију стиже луксузно покућство, како у муслиманске, тако и у „боље“ српске куће. Дубровачким путем и даље се допрема роба са Запада – стакло, галантеријска роба, мајолика и порцелан, огледала и друго покућство. Истовремено, српске сеоске куће и покућство се нису битније мењали.

Сефертас (посребрени бакар, XIX век, НМУ)
потиче из Пријеполја.

Састоји се од четири одвојене посуде, у којима је на тефериче ношена већ спремљена храна. Сведена флорална декорација и текст на арапском писму наглашени су употребом сават технике (на Западу позната као ниело), којом се изгравирани удубљења у металу испуњавају црном смесом справљаном на различите начине.

³ О поретку у српским земљама под османском управом види: Александар Фотић, *Између закона и његове примене, у: Приватни живот у српским земљама у освит новог доба*, СЛЮ, Београд, 2005.

⁴ Диванхана – централни хол на спрату куће, обично на подијуму, намењен окупљању укућана и пријему гостију.

КУЈНА, ХРАНА И ПОСУЂЕ У ДОБА ТУРАКА

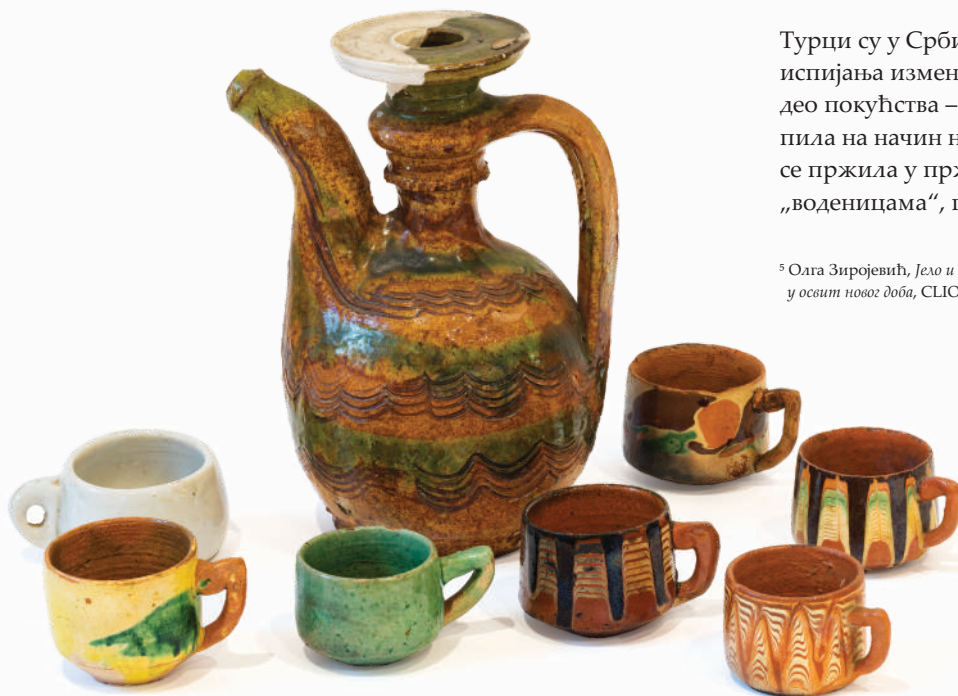
Турци су, као народ номадске прошлости, задржали навику да обедују седећи прекрштених ногу, окупљени око чаршава или синије постављене на ниски сто. Храна је служена из заједничке посуде са поклопцем – сахана. Око сахана су постављане ћасе, тасови и тањира, као и кашике и хлеб. Вода се, као и кафа, точила из ибрика. Осим у ужем породичном кругу, мушкарци и жене јели су одвојено, уживајући у богатим гозбама, посебно на излетима – теферичима – где је начин послуживања био идентичан оном у кући.

Срби су у турско доба током обода седели на треношцима уз синију, или пак на столицама, око стола

(софре). Они који су живели у мешовитим урбаним насељима брзо су прихватили увозно оријентално посуђе или су га пазарили код локалних турских занатлија. Ускоро су у јеловник уврштена и нова јела, а посебно слаткиши, пиринач и нове сорте воћа које су стигле са Турцима. Додавши томе кулинарске новитете справљане од биљака пристиглих из Америке, српске трпезе су се у добу о коме говоримо знатно разликовале од средњовековних, с тим што се на селу махом задржала традиционална кухиња.⁵ Данас се бројни обичаји у култури обедовања потекли од Османлија сматрају делом српске националне традиције, што заиста и јесу постали, почевши од речи *кухија*, која на арапском језику означава простор са огњиштем – одатле наша *кујна* или *кухиња*.

Турци су у Србију донели и кафу, а ритуал њеног испијања изменио је свакодневицу и унео у домове нови део покућства – сервисе за кафу. Кафа се код нас дуго пила на начин на који су у њој уживали и Турци – најпре се пржила у пржуљи, потом млела у ручним „воденицама“, па кувала и служила углавном

⁵ Олга Зиројевић, *Јело и пиће, у: Приватни живот у српским земљама у освит новог доба*, СЛЮ, Београд, 2005.

Ибрик са рустикално изведеном декорацијом (глеђосана керамика, Ужице, XIX век, НМУ) је вероватно производ локалне радионице.

Шољице (XIX и прва половина XX века) потичу из Ужица и из околних места; њихов облик и декорација карактеристични су за народну традицију ширег балканског простора.

незашећерена, уз слаткише. Имућнији српски грађани поседовали су и сервисе за кафу (такум) попут оних које су користили Турци. Такум се састојао од ибрика, у којем се кафа и кувала и послуживала (џезве су новина XIX века), као и већег броја шољица без дршки – филџана (обично од керамике или бронзе), уметнутих у зарфове (бакарне или месингане зделице).

Комплетни сервиси за кафу европског порекла, као и они за чај, поред шољица са дршкама, тацница и посуде за шећер, садрже и бокалчић за млеко. У нашој средини се такви сервиси користе скоро два века, иако је западни обичај додавања млека у кафу заживео релативно касно, док су до данас љубитељи чаја који га пију са млеком код нас веома ретки.⁶

На турској трпези XVI–XVIII века највише су коришћени бакарни судови, а имућнији су се служили и из сребрних или посребрених. Метално посуђе израђивале су казанџије, које су искуцавањем, гравирањем и другим техникама своју робу прекривале сплетом орнамената. Металне плитке посуде великог пречника – (синије) демирлије, које су се користиле као софре, често су и качене на зид као украс. Казанџије су израђивале и сахане, тањире и друго трпезно посуђе, као и чаше, ибрике и ђугуме (посуда слична ибрику, за држање већих залиха воде). Раскошна орнаментика турског занатства и уметности је, између осталог, апсорбовала и утицаје византијске примењене уметности, што је свакако био један од разлога због којих је турско посуђе брзо ушло у моду код имућнијег српског становништва. Временом су и домаћи мајстори, некадашњи златари,

Сахан (бакар, калај, гравирање, XIX век, Ужице, НМУ) са дршком поклопца у облику полумесеца, украшен је сведеним геометријским и вегетабилним орнаментом. Три ливене и гравирани чаше (НМУ) потичу из Пријепоља; највећа од њих донета је са хаџилика у Меку и одаје склоност оријенталаца да површине у потпуности прекрију орнаментом. Из Пријепоља потиче и посребрена бакарна шоља за чај са тацном (НМУ), украшена сават техником.

⁶ О поретку у српским земљама под османском управом види: Александар Фотић, (Не)спорно уживање, у: Приватни живот у српским земљама у освит новог доба, CLIO, Београд, 2005.

МАЈОЛИКА

почели да се баве кујунцилуком, усвајајући естетске критеријуме освајача, но делатност њихових радионица дуго није била конкурентна турском занатству.

Врхунац делатности турских кујунџија био је истодобан периоду највеће моћи Царевине у XVI веку. Исто се може речи и за турску трпезну керамику, чији су најлепши примерци израђени у анадолском граду Измиру. Обичан народ, како српска тако и турска раја, служио се јефтином керамичком робом. Израђивали су је мајстори обе вере – грнчари и бардаџије. Домаћа производња задржала се у радионицама у близини већих насеља и код сеоских грнчара. Облици таквог посуђа, израђиваног серијски, се нису много изменили у односу на средњовековне. Српски мајстори украшавали су судове поједностављеним мотивима оријентално-византијског стила, који је овладао широм Балкана. Стаклене чаше, боце и бокали и даље су представљале луксуз, а због осетљивости материјала мали је број примерака сачуване стакларије све до XIX века, када је производња знатно повећана. Примат у производњи стакла су још од средњег века имали Венецијанци, а и данас су израђевине од *мурано стакла* (Мурано – острово крај Венеције) престижни предмет покућства.

⁷ Мајолика је добила назив по шпанском острву Мајорка, својевремено највећем дистрибутивном центру те врсте керамике. Назив фајанс потиче од имена града Фаенце у северној Италији, који је био један од најзначајнијих центара производње посуђа типа мајолике.

Приликом извођења комуналних радова у Улици Хероја Дејовића у Ужицу (данас Николе Пашића), у близини Народног музеја, године 1974, потом и 1982, откривено је укупно пет остава посуђа. У првом налазу пронађени су италијански бокали од мајолике и већи број порцеланских и керамичких зделица, смештених у велики бакрач, око којег је било поређано мање бакарно оријентално посуђе. Недалеко од те локације шест година касније ископан је налаз са посуђем од турске и италијанске мајолике; он је, као и преостали налази са тог потеза, садржао и бакарно посуђе. Како се локалитет налази у некадашњем српском делу вароши, може се претпоставити да је ово посуђе, које је свакако припадало некој турској кући (српски становници Ужица тек у доба Кнежевине Србије стичу знатнији иметак), предато на поверење и чување неком српском домаћину у једном од турских повлачења из града током аустро-турских ратова у XVII и XVIII веку.

Мајолика, односно фајанс⁷, је техника керамике популарна у Европи од позног средњег века. Осликана и глеђосана, израђивана је, попут порцелана, од беле каолинске глине. Тежила је да достигне фрагилност и сјај порцелана, који је до почетка XVIII века израђиван једино у Кини. У радионицама у Изнику (некадашња византијска Никеја), недалеко од Истанбула, од XVI века израђује се плаво-бела мајолика, по угледу на порцелан династије Минг. Но, изнички мајстори ускоро су се прославили по посудама од мајолике истанчаног облика и ширег регистра боја, које су представљале највиши домет турске керамике.

Посуђе од мајолике, веома цењено у Италији од раздобља ране ренесансе, у XVII веку добија одлике серијске производње у радионицама италијанских градова. Уз локалне особености ова ручно осликана

мајолика одликовала се свежином боја и декоративним обрасцима који су узор тражили у италијанском сликарству. Бокали из ужичког музеја пронађени 1974. године (четири се налазе на фотографији на насловној страни каталога), датирани у XVII век, најсроднији су *дерута мајолици* (Дерута – град у Умбрији). Ниске стопе и лоптастог тела, прекривени су декоративном схемом у виду *рафаелески*, инспирисаних Рафаеловим зидним сликарством у ватиканским Станцама. На млечнобелој позадини, која подсећа на сјај порцелана, ове рафаелеске сачињене су од сплета флоралних елемената и представа реалних или фантастичних бића.⁸ Уз ове бокале, са дршкама у облику извијеног змијског тела, на фотографији на насловној страни је и бокал са

реалистички представљеном птицом (мајолика, XVII век, НМУ), чија је декорација сродна старијим ренесансним узорима.

У Србији је мајолика била позната још од доба Деспотовине, о чему сведоче и представе са фресака, док је на живопису поствизантијског периода, поред мајолике, представљено и оновремено турско посуђе. Но, с доласком Турака, луксузна увозна роба све је теже доступна припадницима осиромашене домаће елите, која се све више ослања на производе домаћих грнчара. Српске занатлије прилагођавају се обрасцима османског дизајна, али и савременом европском искуству.

Бокал (НМУ, налаз из 1982. године, вероватно XVII век) носи одлике измирске мајолике. На трбуху бокала насликане су лале – цвеће омиљено у османској орнаментици – а слична стилизација својствена је и оновременим барокним обрасцима.

⁸ Милица Крижанац, Италијанска мајолика 16–19 века, Музеј примењене уметности Београд, 2008.

XIX ВЕК

У Кнежевини, потом и у Краљевини Србији, током XIX века изграђиван је модел европског грађанског друштва, које је израстало на тлу укорених османских навика. Промене које су задесиле српску културу XIX столећа могле би се илустровати поређењем израза „сладчајши бабајко“, како су првог кнеза Обреновића – Милоша – синови ословљавали у писмима, и начина на који је последњи Обреновић – краљ Александар – говорио о свом оцу: „топ рара“.

Почетком века виђенији Срби по варошима носили су одећу турске елите, живели у кућама оријентално-

балканског типа, опремљеним тек понеким европским комадом намештаја или предметом покућства. Како су се Турци повлачили из градова, српски мајстори преузимали су примат у бављењу кујунцилуком, као и многим другим занатима, мање или више придржавајући се оријенталних образаца. У Ужицу, из којег су се Турци иселили тек 1862. године, кујундије су израђивале накит и предмете покућства: послужавнике, комплете за слатко, свећњаке, вазе, кутије, прибор за пушење, а поједини мајстори достигли су крајем века, када се традиционални кујунцилук гаси, изненађујуће висок квалитет израде.

Тацну (кортицу) за кашичице (сребро, филигран, гранулација, 1880, НМУ) израдио је по оријенталном обрасцу Сретен Петровић, ужички кујундија, за свога кума Илију Јокановића. Кашичице, рад истог мајстора (НМУ), изливене су по класицистичком калупу, али су прилично рустичног изгледа. За српску грађанску кућу XIX века овакав комплет, тацна – кашичице, сматран је обавезним поседом сребрине. Значајан број сачуваних кашичица има угравиран монограм, док тацне често носе пуно име власника и годину израде.⁹

⁹ Милодарка Ђајић и Ивана Тодоровић, Петровић и синови, каталог изложбе, НМУ, 2019.

Како је XIX век одмицао, тако је градско покућство све више попримало европске одлике. Издвајају се салон и трпезарија, чију је улогу у нешто скромнијим домовима имала „гостинска соба“. Пријем гостију у салону била је прилика да породица искаже свој статус у друштву, те су салони били опремани увозним намештајем, најпре удобним бидермајер комадима, потом онима у неостваривим историјских епоха. Посебан значај добила је витрина, у којој су излагане породичне драгоцености – порцелан, сребрина, кристал и fine израђевине од

стакла. На трпезаријским столовима тањира и есцајг постављају се утврђеним редоследом, као и неколико чаша различитих величина. Трпезу обавезно красе и букети свежег цвећа.¹⁰

Уз нове манире служе се и јела средњоевропске кухиње, а јеловник се временом богатио и другим европским специјалитетима. Пило се вино и ракија, крајем века и пиво, а у најотменијим кућама и коњак, шампањац и ликери.

Послужавник (уље на лиму, прва половина XIX века, вероватно Аустрија, НМУ),
некада у власништву ужичке трговачке породице Стојић.
Коса и хаљина насликане девојке украшене су цвећем,
симболом женске честитости у доба бидермајера.

Бокал (мајолика, вероватно око 1880, произвођач:
SARREGUEMINES, Француска, НМУ)
је припадао породици Јокановић, некадашњим
власницима Јокановића куће у Ужицу,
која је данас под старањем НМУ.

¹⁰ Иванка Зорић, Сребрина у Србији XIX века, Музеј примењене уметности, Београд, 2008.

Крајем века индустријски произведено посуђе овладало је и српским тржиштем, а оно луксузно још увек је готово у потпуности увозно. Технологије производње стакла су значајно напредовале, а након деценија експеримената Европљани су у потпуности овладали производњом порцелана. Уз посуђе, фабрике порцелана производе и разноврсне украсе, а посебно су популарне китњасте фигурице које красе сто или витрине.

Дизајн тањира (порцелан, произвођач: FURNIVALS ENGLAND, НМУ) припада серији CLUNY, коју је фабрика регистровала 1898. године.

Столоваче или „српске чаше“ (стакло, емајлна боја, XIX век, НМУ) произведене су у Јагодини, у једној од првих српских стаклара. У Србији тог доба индустрија је у повоју, те су ове чаше од дебелог ливеног стакла још увек далеко од квалитета својих европских узора. Изношене су за сто у свечаним приликама, а на њима је обично био насликан грб Србије.

Бокал и чаше (стакло, емајлне боје, крај XIX – почетак XX века) украшени су неокласицистичким мотивима. Били су у власништву неколико ужичких трговачких породица, док нису доспели у Народни музеј Ужице.

ПРВА ПОЛОВИНА XX ВЕКА

У првој половини XX века српско друштво, које постаје и југословенско, наставља да тежи идеалима западне грађанске културе. Салон је задржао своју позицију у имућним кућама, а уређивање домова постаје преокупација и грађана осредњег имовинског стања, захваљујући све доступнијој индустријској роби. У интимистичким ентеријерима међуратног српског сликарства описано је боравиште буржоаске елите, но у бројним грађанским домовима елитизам је преиначен у претрпавање витрина порцеланом и кристалом. Прелаз векова у европској уметности обележила је сецесија, која је тежила раскиду са традицијом и унела бројне новине у дизајн. Сецесија је била прихваћена како у српској архитектури, тако и у оквиру укуса купаца покућства, које је у грађанским кућама и даље било претежно увозно. Но, у наредном периоду, домаће

тржиште остало је резервисано према иновацијама у дизајну које су донели *Де Стајл*, *Баухаус* и други авангардни покрети. Преовлађивао је укус заснован на већ утврђеним обрасцима претходног века – радо се купује посуђе са китњастим украсом историјских неостилова. Новац је, по свему судећи, пристизао брже од уметничког образовања.

Између два светска рата по српским варошима све је више радњи у којима се може пазарити индустријски произведено покућство, а у Београду се отварају и прве робне куће. Електрификација је коренито изменила начин живота, а поред бројних иновација у хемијској индустрији, појављују се и детерџенти за прање посуђа који су, не тако брзо, почели да истискују цеђ, која се добијала растварањем дрвног пепела.

Тацна и тањираић за колаче са китњастим рубом (порцелан, произвођач: ALTRONLAU, Чехословачка, период између светских ратова), украшени мотивима цвећа и воћа, и порцелански тањираић (произвођач: DORN, Немачка, почетак XX века, НМУ) облика сродног сецесији, али са цветном шаром ранијег периода.

У штампи се појављују редовне „женске“ рубрике посвећене моди, украшавању и одржавању дома, постављању стола и кувању. Посебно је популаран часопис „Жена и свет“, у коме се поред савета налазе и бројне рекламе, усмерене ка женској популацији. Године 1939. појавио се „Мој кувар“ Спасеније Пате Марковић. Поред рецепата, у кувару су се могли наћи и савети о дочеку гостију, послуживању из одговарајућег посуђа, и посебно о његовом одржавању.

Новине из већих средина, пре свега из Београда, стизале су и у Ужице, које је у периоду између ратова било миран градић, чији су становници настојали да ухвате корак са савременим светом. У њиховим домовима коришћено је посуђе које данас чини значајан део Етнографске збирке Народног музеја Ужице.

Корпица (сребро, почетак XX века, приватно власништво)
са високостилизованим, карактеристичним
вегетабилним орнаментом сецесије.

Чајник, део порцеланског сервиса (произвођач: ALTROHLAU,
Чехословачка, вероватно тридесете године XX века, НМУ),
сведених, модернизованих форми, са вегетабилном декорацијом
инспирисаном јапанском уметношћу.

ПОСЛЕ РАТА

Грађански погледи на свет након завршетка Другог светског рата проглашени су назадним, а у изградњи социјализма „господин“ и „госпођа“ постали су „друг“ и „друтарица“. Многе породице, којима је одузета имовина, у бесцење су продавале оно што је евентуално преостало од њихове „буржоаске“ прошлости: намештај, тепихе, сатове, порцеланске сервисе, сребрне есцајге. Уз преузету имовину поражених, победници су своје благостање увећавали грабљењем из магацина за снабдевање партијске елите. Остатак света живео је скромно, купујући на „тачкице“. У условима тешког послератног сиромаштва о обнављању или естетизацији покућства није могло бити ни речи.¹¹

Након попуштања партијских стега и приближавања Западу, средином педесетих година XX века југословенски стандард постепено расте, да би се већ у наредној деценији живело далеко боље. Утицај Запада продирео је у свакодневицу најпре преко културе, да би се у земљи „мекшег“ социјализма родила култура југословенског конзумеризма, оличена у стампеду на прве послератне робне куће и жудњи за увозном робом из комисиона. Покућство је све богатије, додуше само код ретких и луксузно, а домаћа производња кућних апарата све значајнија.

Структура новоизграђених станова додељиваних Југословенима пратила је тренд европске и светске архитектуре – кухиње постају мање, шпајз нестаје, а централна просторија стана, наместо салона, постаје дневни боравак, некада спојен са трпезаријом. Ужице се

у послератном периоду нагло изграђује, ничу бројне вишеспртанице, а центар града 1961. године добија Трг партизана – једну од најлепших урбанистичких целина послератног модернизма у Србији. На ободу Трга отвара се Робна кућа „Прогрес“, у којој социјалистички Југословени задовољавају своје потрошачке прохтеве. Рађају се нова естетска мерила, често праћена лутањима између „оживљавања“ грађанског модела, понуде модерног дизајна и навика донетих у градове из руралних средина. У дневне собе се, поред намештаја и покућства модерних форми, уносе предмети који опонашају историјске стилове. У регалима се гомилају кристал, порцелански украси, сувенири са путовања и обимни комплети књига куповани на отплату. Гоблене, најпопуларније седамдесетих година, крајем века, у битно измењеним политичким околностима, замениће мода сакупљања икона. Од седме деценије века централни део собе постаје телевизор, који је готово стално укључен. Уз телевизијски програм се дочекују гости, испија се кафа, читају се новине.

У неким случајевима тешко је проценити да ли су примерци посуђа на послератним трпезама произведени у четвртој, петој, шестој или чак седмој деценији XX века. Облици предратног модернизма су често били понављани у производњи покућства и након рата, све до дизајнерског бума шездесетих година. Тада, у моду уопште, улазе светле боје, геометризам и необични облици. Домаћи дизајнери настоје да прате западне, но углавном уз извесно кашњење; ипак, од краја шездесетих година и домаћа индустрија покућства се може похвалити квалитетено направљеним и савремено дизајнираним производима.

¹¹ Наташа Милићевић, *Приватни живот грађанске породице после 1945. године, у: Приватни живот код Срба у 20. веку*, СЛЮ, Београд, 2007.

*Боца са шест чаша (брушено стакло, друга половина XX века, приватно власништво)
израђена је у традицији модерне, у формама присутним и тридесетих година истог века.*

Седамдесетих година у моди трпезног посуђа је, између осталог, и подражавање китњастих рококо облика и орнамената, док се станови претрпавају кристалним посудама и украсима. „Кич“ средње класе илуструје и склоност ка имитацијама, од лажних *вејвуд* тањира до есцајга са пластичним дршкама у облику бамбусовог штапа. Потреба потрошачког друштва за нагомилавањем направила је од многих станова складишта у којима се могу пронаћи сервиси за ручавање годинама неотпаковани из своје продајне амбалаже, као и чаше намењене врстама пића домаћинима потпуно непознатим.

Након новина у култури обедовања изазваних употребом пластичног посуђа шездесетих година, појаве чаша и тањира за једнократну употребу, или посуђа од аркопала осамдесетих година века, на прелазу из прошлог у наше stoleћа долази до изузетног убрзања развоја технологија. На тржишту се, такође свакодневно, појављује посуђе нових технолошких својстава, која омогућавају извођење необичних облика. Крајем века све је утицајнији скандинавски дизајн покућства, доступан и у већим серијама приступачнијих цена, а данас је ствар друштвеног престижа поседовати „дизајнерски“ примерак посуде, израђен по нацрту признатог уметника, дизајнера или модног креатора, израђен у малој серији.

Шоље за кафу са тањирчићима
(произвођач: CROMARGAN, Немачка,
приватно власништво).

*Порцеланска шоља за кафу/чај, са кашичицом
(произвођач: VILLEROY & BOCH, Немачка, XXI век)
савременог дизајна, са тањирићем на коме има места и за колач.*

Иако потребу за поседовањем можемо посматрати као одраз малограђанске културе (што је, додуше, својствено и другим културолошким моделима), нашу причу ипак ћемо завршити другачије. Зоран Јанчић (1952–2014), историчар уметности, дошао је у ужички музеј осамдесетих година прошлог века, да би убрзо из основа оформио Уметничку збирку Музеја. Дошавши „из прека“, постао је страствени истраживач ужичке прошлости. Оком префињеног естетског трагао је за „лепим стварима“, и много таквих предмета унео је у музејске збирке. Одрастао у салонском утојају родитељске куће подно Фрушке горе, беспекорно је вршио процене уметничких слика и предмета примењене уметности. Припремајући ову изложбу ауторке су све време у мислима биле са Зораном, који је о готово сваком од предмета из музејских збирки умео да исприча неку чудесну причу. Као господин природених лепих манира, знао је и следеће: да није најбитније из чега се и како се једе – већ са ким и у каквом расположењу. Ова изложба посвећена је Зорану Јанчићу, а на фотографији је назабораван обед који је Зоран приредио у купеу путничког воза на линији Ужице–Пријепоље, у јесен 2009. године.

НАРОДНИ МУЗЕЈ УЖИЦЕ

ИЗДАВАЧ:

Народни музеј Ужице

ЗА ИЗДАВАЧА:

Славица Стефановић, директор

КОНЦЕПЦИЈА И ПОСТАВКА ИЗЛОЖБЕ:

Милодарка Ђајић и Катарина Доганцић-Мићуновић

АУТОРКА ТЕКСТА И УРЕДНИЦА КАТАЛОГА:

Катарина Доганцић-Мићуновић

ФОТОГРАФИЈА:

Драган Карадаревић, Зоран Домановић

КОНЗЕРВАЦИЈА ЕКСПОНАТА:

Маријана Николић, Драган Томановић, Мира Ђуковић

ТЕХНИЧКА РЕАЛИЗАЦИЈА:

Владан Дрндаревић

ДИЗАЈН И ПРИПРЕМА: ДИГИТАЛ, Ужице

ШТАМПА: ГРАФИЧАР УЖИЦЕ

ТИРАЖ: 150

УЖИЦЕ, 2021.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

069.51:39(497.11)(083.824)
642.72(497.11)"14/20"(083.824)

ДОГАНЦИЋ-Мићуновић, Катарина, 1971-

Изложба трпезног посуђа : из збирки Народног музеја Ужице и домова Ужичана / [текст каталога изложбе Катарина Доганцић-Мићуновић ; фотографије Драган Карадаревић, Зоран Домановић]. - Ужице : Народни музеј "Ужице", 2021 (Ужице : Графичар). - 20 стр. : илустр. ; 21 x 21 cm

Кор. насл. - Податак о аутору преузет из колофона. - Текст штампан двостручно. - Тираж 150. - Напомене и библиографске референце уз текст

ISBN 978-86-80880-24-2

а) Народни музеј. Етнографска збирка (Ужице) -- Посуђе -- Изложбени каталози
б) Посуђе -- Србија -- 15-21в -- Изложбени каталози

COBISS.SR-ID 37982217

Изложба је организована у оквиру манифестације „Музеји за 10“ – Међународни дан музеја, Европска ноћ музеја и Национална недеља музеја.

Захваљујемо се Епархији милешевској и Музеју у Пријепољу на фотографијама уступљеним за потребе ове изложбе, као и ужичким породицама Божовић, Доганцић, Зечевић, Панић, Пишчевић, Прохоров, Ристовић и Тодоровић, које су нам за излагање уступиле своје посуђе.

ИЗЛОЖБА ТРПЕЗНОГ ПОСРЕДЉА

НАРОДНИ МУЗЕЈ УЖИЦЕ